

Česká republika
NÁLEZ
Ústavního soudu

Jménem republiky

Ústavní soud rozhodl v senátě složeném z předsedy Ludvíka Davida, soudkyně zpravodajky Kateřiny Šimáčkové a soudce Tomáše Lichovníka o ústavní stížnosti stěžovatelky **nezletilé X. Y.**, zastoupené zákonnou zástupkyní Y. Y., bytem tamtéž, a právně zastoupené JUDr. Lucií Hrdou, advokátkou se sídlem Vinohradská 343/6, Praha, proti rozsudku Vrchního soudu v Praze č. j. 1 Tmo 11/2020-397 ze dne 23. 7. 2020 a rozsudku Krajského soudu v Ústí nad Labem – pobočky v Liberci č. j. 58 Tm 4/2019-324 ze dne 21. 4. 2020, za účasti **Vrchního soudu v Praze a Krajského soudu v Ústí nad Labem – pobočky v Liberci** jako účastníků řízení, takto:

- I. Výrokem rozsudku Vrchního soudu v Praze č. j. 1 Tmo 11/2020-397 ze dne 23. 7. 2020, kterým byla stěžovatelka odkázána se zbytkem uplatněného nároku na náhradu nemajetkové újmy na řízení ve věcech občanskoprávních, bylo porušeno základní právo stěžovatelky na nedotknutelnost osoby a jejího soukromí dle čl. 7 odst. 1 Listiny základních práv a svobod.**
- II. Toto rozhodnutí se proto v uvedeném rozsahu ruší.**
- III. Ve zbytku se ústavní stížnost odmítá.**

Odůvodnění:

I. Vymezení věci a předchozí průběh řízení

1. Stěžovatelka je osobou s poruchou autistického spektra – Aspergerovým syndromem. Od dětství se neztotožňuje s mužským pohlavím a vystupuje jako dívka. Její jméno a příjmení bylo změněno na neutrální a probíhala u ní rovněž léčba z důvodu poruchy pohlavní identity v dětství. S ohledem na to, že se stěžovatelka pokládá za osobu ženského pohlaví, a nadto užívá neutrální jméno a příjmení, pokládá Ústavní soud za vhodné označovat stěžovatelku v ženském rodě, ačkoliv její právní pohlaví je mužské (srov. obdobně např. usnesení sp. zn. III. ÚS 3376/16 ze dne 15. 11. 2016 a usnesení sp. zn. II. ÚS 2460/19 ze dne 11. 2. 2020; všechna rozhodnutí Ústavního soudu citovaná v tomto nálezu jsou dostupná na <https://nalus.usoud.cz>; jde rovněž o převažující praxi Evropského soudu pro lidská práva, viz např. rozsudek pléna ve věci B. proti Francii ze dne 25. 3. 1992 č. 13343/87; rozsudek velkého senátu ve věci Hämäläinen proti Finsku ze dne 16. 7. 2014 č. 37359/09; rozsudek ve věci Y. Y. proti Turecku ze dne 10. 3. 2015 č. 14793/08, § 1, rozsudek ve věci X a Y proti Rumunsku ze dne 19. 1. 2021 č. 2145/16 a 20607/16, § 2, v nichž jsou stěžovatelé a stěžovatelky označováni dle jimi uváděného pohlaví; srov. opačně rozsudek ve věci A. P., Garçon a Nicot proti Francii ze dne 6. 4. 2017 č. 79885/12, 52471/13 a 52596/13, § 6, v němž je zvoleno označování dle právního pohlaví).

2. V roce 2018, v době, kdy bylo stěžovatelce dvanáct let, byla stěžovatelka na základě rozhodnutí soudu hospitalizována poté, co její matka odmítla dát k hospitalizaci souhlas.

Umístěna byla do Psychiatrické nemocnice Bohnice na oddělení dětské psychiatrie a v jeho rámci do chlapeckého oddělení. Po dobu dvou měsíců zde byla stěžovatelka opakovaně znásilňována (přínejmenším) jedním z hospitalizovaných chlapců. S tím se stěžovatelka po skončení hospitalizace svěřila své matce. To vedlo až k zahájení trestního řízení, v němž byl mladistvý obviněný D. K. (dále jen „obviněný“) obžalován ze spáchání provinění znásilnění. Stěžovatelka se v trestním řízení domáhala jako poškozená na obviněném náhrady nemajetkové újmy ve výši 500 000 Kč.

3. Výše označeným rozsudkem Krajského soudu v Ústí nad Labem – pobočky v Liberci byl obviněný odsouzen za provinění znásilnění dle § 185 odst. 1 alinea první a druhá, odst. 2 písm. a), odst. 3 písm. a) a b) trestního zákoníku. Tohoto provinění se dopustil zjednodušeně řečeno tím, že stěžovatelku v sedmi případech přinutil k orálnímu pohlavnímu styku, ve třiceti případech k masturbaci a nejméně ve třech případech k análnímu pohlavnímu styku. Dle krajského soudu přitom nereagoval na nesouhlas stěžovatelky, vyhrožoval, že stěžovatelce „něco udělá“, stěžovatelku přidržoval a využíval její subtilní konstituce, poruchy autistického spektra i zjevné poruchy pohlavní identity, přičemž stěžovatelka nebyla v plné míře schopna chápat význam jednání obviněného, adekvátně na ně reagovat a bránit se. Za toto provinění krajský soud obviněnému uložil trestní opatření odnětí svobody v trvání dvou let, jehož výkon podmíněně odložil na zkušební dobu v trvání tří let.

4. Napadeným výrokem pak krajský soud odkázal stěžovatelku s nárokem na náhradu nemajetkové újmy na řízení ve věcech občanskoprávních. Stěžovatelka podle krajského soudu nedostatečně specifikovala, zda se domáhá náhrady majetkové či nemajetkové újmy – konkrétněji pak, zda se domáhá náhrady za vytrpěné bolesti, další nemajetkové újmy či za ztížení společenského uplatnění. Svá tvrzení o vzniklé újmě pak nepodložila dostatečnými důkazy.

5. Výše označeným rozsudkem Vrchního soudu v Praze byl rozsudek krajského soudu zrušen a ve věci znovu rozhodnuto. Vrchní soud korigoval rozhodnutí krajského soudu ohledně počtu případů, v nichž obviněný přinutil stěžovatelku k pohlavnímu styku, a shledal obviněného vinným tím, že – stručně vyjádřeno – donutil stěžovatelku k orálnímu pohlavnímu styku nejméně čtyřikrát, nejméně třikrát k masturbaci a nejméně dvakrát k análnímu pohlavnímu styku. Toto jednání vrchní soud opět kvalifikoval jako provinění znásilnění dle § 185 odst. 1 alinea první a druhá, odst. 2 písm. a), odst. 3 písm. a) a b) trestního zákoníku a obviněnému za ně uložil trestní opatření odnětí svobody v trvání osmnácti měsíců, jehož výkon podmíněně odložil se zkušební dobou v trvání tří let.

6. Vrchní soud dále rozhodl, že obviněný je povinen stěžovatelce nahradit nemajetkovou újmu ve výši 75 000 Kč. Napadeným výrokem pak stěžovatelku odkázal se zbytkem nároku na náhradu nemajetkové újmy (ve výši 425 000 Kč) na řízení ve věcech občanskoprávních. Podle vrchního soudu je zřejmé, že se stěžovatelka domáhá toliko nároku na náhradu nemajetkové újmy, o němž lze zčásti rozhodnout. Za tím účelem doplnil vrchní soud dokazování o výslech matky stěžovatelky. Ohledně průběhu řízení vrchní soud uvedl, že stěžovatelce jako zvlášť zranitelné oběti dle § 4 písm. a), b) a d) zákona č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů a o změně některých zákonů (zákon o obětech trestných činů), ve znění pozdějších předpisů měl být s ohledem na okolnosti věci a pochybnosti o schopnostech matky hájit zájmy stěžovatelky ustanoven zmocněnec

již v přípravném řízení a že orgány činné v trestním řízení nedostály povinnosti srozumitelně informovat stěžovatelku o jejích právech a umožnit jí jejich plné uplatnění. Ke zvolení zmocněnkyně došlo až před hlavním líčením z iniciativy sociální pracovnice. Tato vada však neměla vliv na soudní řízení ani správnost a zákonnost soudního rozhodnutí.

7. Dle vrchního soudu došlo úmyslným jednáním obviněného k závažnému zásahu do osobní integrity stěžovatelky v oblasti sexuality, v níž je stěžovatelka nezralá z důvodu nízkého věku a Aspergerova syndromu a křečká s ohledem na zjevnou poruchu pohlavní identity; došlo tedy k zásahu do práv stěžovatelky na důstojnost, čest a soukromí. Tyto zásahy pociťovala stěžovatelka jako intenzivní příkoří, byť je s ohledem na poruchu autistického spektra popisuje bez výrazných emočních projevů. Psychiatrické oddělení bylo pro stěžovatelku neznámým prostředím, kde byla držena proti své vůli i proti vůli své matky; personál psychiatrického oddělení si netroufala požádat o pomoc v obavě, že by se tím prodloužila délka jejího pobytu tam. Nemajetkovou újmu vrchní soud kvalifikoval jako duševní útrapy s tím, že se nevyžadují následky trvalejšího rázu. Ačkoliv aktuálně nebyly ze strany znalců takové trvalé následky zjištěny, dle vrchního soudu je u dětí v případě sexuálního traumatu zvýšené riziko pozdních následků, nadto u stěžovatelky existuje vzhledem k její základní diagnóze vyšší riziko zhoršení psychického stavu kvůli prožité zátěži. Obviněný přitom neprojevil lítost ani se stěžovatelce neomluvil. Dle vrchního soudu je tak namísto peněžité náhrady.

8. Při stanovení výše náhrady zohlednil vrchní soud, že nezralost a bezbrannost stěžovatelky byla obviněným cíleně zneužita, obviněný nedbal nesouhlasu stěžovatelky a užil pohrůzek násilí či násilí menší intenzity. K útokům z jeho strany docházelo opakovaně během dvou měsíců a tyto útoky byly i velmi invazivní, jako je vynucený anální a orální styk. Přiznaná částka 75 000 Kč je dle vrchního soudu o 25 000 Kč vyšší než základní částka peněžité pomoci přiznávaná obětem trestných činů a o 25 000 Kč nižší než náhrada nemajetkové újmy přiznaná Nejvyšším soudem v rozsudku sp. zn. 6 Tdo 347/2014 ze dne 30. 7. 2014, na nějž stěžovatelka odkazovala. Snížení náhrady odůvodnil vrchní soud tím, že ve věci stěžovatelky nebylo zneužito přirozené autority starší osoby a trestní řízení bylo vedeno citlivě bez významnější sekundární viktimizace stěžovatelky. Současně představuje přiznaná náhrada částku, která by neměla být likvidační pro obviněného, byť ten odmítl ke svým majetkovým poměrům vypovídat. Dále vrchního soud uvedl, že většina z požadované náhrady je odůvodněna tvrzenými existujícími a budoucími následky u stěžovatelky, které však nebyly znalci aktuálně zjištěny. K výsledku znalců k této otázce neshledal vrchní soud důvod, neboť jejich závěr pokládá za jednoznačný a bez dalšího znaleckého zkoumání by nemohl přinést nic nového. Vrchní soud současně poukázal i na specifickou spočívající v osobě stěžovatelky, respektive na její duševní stav. Současně u řady projevů, které mají být dle tvrzení stěžovatelky následkem trestního činu, může jít toliko o projev Aspergerova syndromu. Ostatně ani matka stěžovatelky nebyla schopna rozlišit, zda tyto projevy nebyly již dříve přítomny v jednání stěžovatelky. Stěžovatelce tak byla přiznána za nemajetkovou újmu náhrada 75 000 Kč a ohledně částky 425 000 Kč tak byla stěžovatelka odkázána na řízení ve věcech občanskoprávních.

9. Závěrem vrchní soud konstatoval, že s ohledem na zjevnou poruchu pohlavní identity u stěžovatelky považuje za „nepochopitelné“, že během nucené hospitalizace

byla stěžovatelka umístěna „na pokoji s hochy, u nichž bylo zaznamenáno sexuálně nežádoucí chování“.

II. Argumentace účastníků

10. Stěžovatelka se ústavní stížností domáhá zrušení rozhodnutí obecných soudů „ve výročních týkajících se náhrady nemajetkové újmy“ a navrhuje vrácení věci odvolacímu soudu. Napadenými výroky bylo podle ní porušeno její základní právo na lidskou důstojnost dle čl. 10 odst. 1 Listiny základních práv a svobod (dále jen „Listina“), právo na ochranu před neoprávněným zasahováním do soukromého a rodinného života dle čl. 10 odst. 2 Listiny, právo na spravedlivý proces dle čl. 36 odst. 1 Listiny a právo na ochranu zdraví. Stěžovatelka dále uvádí, že došlo k porušení čl. 32 odst. 4 Listiny, podle něhož mají děti právo na rodičovskou výchovu a péči, a dovolává se i čl. 36 odst. 3 Listiny s tím, že v důsledku nezákonných rozhodnutí obecných soudů má právo na náhradu škody.

11. Podle stěžovatelky je náhrada nemajetkové újmy, která jí byla přiznána, zcela nepřiměřeně nízká. Částka 75 000 Kč podle ní představuje v podstatě dvojnásobek průměrné mzdy v České republice v roce 2020 a není adekvátní náhradou za zásahy do lidské důstojnosti dítěte, které bylo opakovaně znásilněno. V případě zásahů do osobnostních práv vyvolaných novinovými články se přitom dle stěžovatelky lze setkat i s náhradou nemajetkové újmy ve výši 4 000 000 Kč. Podle stěžovatelky se vrchní soud jen lakonicky vypořádal s jejím odkazem na rozsudek Nejvyššího soudu sp. zn. 6 Tdo 347/2014 ze dne 30. 7. 2014. V daném případě byla nezletilá, která byla dle stěžovatelky dvakrát znásilněna, přiznána obecnými soudy na náhradě nemajetkové újmy 100 000 Kč, avšak v případě stěžovatelky byl počet útoků ze strany obviněného vyšší.

12. Stěžovatelka dále vytýká krajskému soudu, že bagatelizoval jí vzniklou újmu s ohledem na její autismus – Aspergerův syndrom. Dovodil totiž, že stěžovatelka není schopna se dostatečným způsobem orientovat v sociálních vztazích ani chápat a rozeznat protiprávní jednání obviněného, že obviněnému kladla pouze verbální a chabý odpor a že na jejím psychickém vývoji nezanechalo jednání obviněného následky. Podle stěžovatelky z úvah krajského soudu plyne, že důstojnost osoby s poruchou autistického spektra je nižší než důstojnost člověka bez takového zdravotního znevýhodnění, protože jedině taková osoba by dle úvah krajského soudu byla schopna dostatečně chápat zásah do své důstojnosti. Podle stěžovatelky by však veřejná moc neměla přistupovat lehkověrně k zásahům do důstojnosti osob s poruchami autistického spektra, nadto k zásahům týkajícím se intimní sféry jejich života, na základě úvah, že daná osoba není schopna takové zásahy plně chápat. Stěžovatelka vytýká krajskému soudu i to, že zpochybnil zásah do zdraví stěžovatelky.

13. Obecné soudy se dle stěžovatelky dostatečně nevypořádaly ani s jejím návrhem, aby za účelem prokázání trvalých následků na psychickém zdraví stěžovatelky došlo k výslechu znalců. Stěžovatelka brojí rovněž proti tomu, jakým způsobem naložily obecné soudy s výpovědí její matky. Uvádí, že matka s ohledem na své snížené rozumové schopnosti nebyla schopna dostatečně chápat smysl a podstatu trestního řízení a nevěděla, že její výpověď bude mít klíčový význam pro úvahy, zda činy obviněného zanechaly u stěžovatelky trvalé následky. Její výpovědi z přípravného líčení se liší, neboť

v některých případech nepochopila otázky policejního orgánu. Přesto nebyla vyslechnuta k odstranění těchto rozporů.

14. Konečně stěžovatelka poukazuje na to, že ačkoliv je zvláště zranitelnou obětí ve smyslu § 2 odst. 4 písm. a), b) a d) zákona o obětech, orgány činné v trestním řízení dostatečně nedbaly ochrany jejích práv, jak již shledal i vrchní soud. Orgány činné v trestním řízení stěžovatelce neustanovily zmocněnce v přípravném řízení, ačkoliv jim muselo být zřejmé, že matka stěžovatelky není schopna dostatečně hájit její zájmy a stěžovatelka si sama není schopna zmocněnce zvolit. Ke zvolení zmocněnce tak došlo až na základě iniciativy sociální pracovnice před hlavním líčením.

15. Vrchní soud ve svém vyjádření navrhl, aby ústavní stížnosti nebylo vyhověno. Podle vrchního soudu ústavní stížnost opakuje argumentaci uplatněnou již v odvolání, přičemž některá pochybení vytykána krajskému soudu již vrchní soud napravil svým rozhodnutím. Zásadní námitka stěžovatelky pak směřuje proti výši přiznané náhrady nemajetkové újmy, avšak stěžovatelka se dle vrchního soudu nijak nevypořádává s podrobným a konkrétním odůvodněním toho, proč jí nebyla přiznána náhrada v požadované výši 500 000 Kč. Vrchní soud pak odůvodnil i to, proč neshledal důvody pro výslech znalců ani pro provedení dalšího znaleckého posudku a upřednostnil rychlé a spravedlivé potrestání obviněného mladistvého, přičemž i v odsouzení pachatele lze spatřovat zadostiučinění pro stěžovatelku jako poškozenou.

16. S argumentací stěžovatelky, že s ohledem na okolnosti věci měla mít jako zvláště zranitelná oběť od počátku trestního stíhání ustanoveného zmocněnce, vrchní soud souhlasí. Řízení před soudy však nebylo zatíženo touto vadou, která se ani nijak nepromítla do rozhodnutí soudů ve věci. Vrchní soud se dále ohrazuje proti námitce, že by jakkoliv bagatelizoval újmu, která stěžovatelce vznikla. Uvádí, že se pečlivě zabýval reparací za prožité traumatické zážitky, jimž byla stěžovatelka vystavena. Nepřikládá přitom větší váhu skutečnosti, že je stěžovatelka popisovala bez výrazných emočních projevů, neboť dle znaleckých posudků se jednalo o přirozený projev poruchy autistického spektra. Vrchní soud uvádí, že dospěl k jasnému závěru, že došlo k zásahu do osobnostních práv a tělesné integrity stěžovatelky, že trestná činnost obviněného pro ni byla traumatizujícím zážitkem a že vzhledem k tomu, že stěžovatelka je osobou s poruchou autistického spektra, existuje vyšší riziko zhoršení jejího psychického stavu vlivem prožité psychické zátěže. Jelikož obviněný neprojevil lítost ani se stěžovatelce neomluvil, pokládal vrchní soud ke skutečnému a účinnému odčinění nemajetkové újmy za nutné přiznání peněžité náhrady. Při rozhodování o její výši zohlednil, že obviněným byla cíleně zneužita bezbrannost a nezralost stěžovatelky i její psychický stav. Obviněný jednal navzdory jasně vyslovenému nesouhlasu a použil i pohrůžky násilí či násilí nižší intenzity, které postačovalo k překonání odporu stěžovatelky. K útokům přitom docházelo v průběhu téměř dvou měsíců opakovaně, a to různými způsoby pohlavního styku včetně velmi invazivních.

17. Podle vrchního soudu však současně nelze na „hodnoty a vnímání“ stěžovatelky „nahlížet měřítkem běžného dospívajícího či dospělého jedince“. Dle vrchního soudu totiž stěžovatelka mohla subjektivně pokládat například „procházení elektronicky řízenými dveřmi či nemocniční stravu [...] za větší důvod k odporu, než podvolení se praktikám požadovaným [obviněným] a dalšími hochy z léčebny“. Stěžovatelka sama pak prostřednictvím zmocněnkyně uvedla, že nemůže posoudit následky trestného činu

bez znalostí z psychiatrie a psychologie. Znalci však uvedli ve společných závěrech, že při „aktuálním vyšetření nebyly zjištěny psychické následky v důsledku vyšetřované události, ale sexuální trauma u dětí je zvýšeně rizikové z hlediska pozdních následků, proto je vhodná terapeutická pomoc“. Stěžovatelkou později tvrzené další projevy následků trestného činu, jako nechuť k jídlu a problémy s navazováním vztahů s cizími lidmi a v komunikaci s dalšími dětmi pak byly v jejím chování přítomny již dříve a může se jednat o projevy Aspergerova syndromu. To podporuje i vyjádření matky, která nebyla schopna rozlišit, nakolik jde o nové projevy. Další znalecké zkoumání pak nebylo třeba k rozhodnutí o vině a sankci a prodloužilo by neúměrně trestní stíhání obviněného mladistvého. Vrchní soud v této souvislosti poukazuje na usnesení Ústavního soudu sp. zn. IV. ÚS 721/20 ze dne 28. 4. 2020, v němž poškozené dostaly břemeno tvrzení, ale nikoliv břemeno důkaznímu. Konečně vrchní soud uvádí, že přihlédl k tomu, že pachatelem byl mladistvý, přičemž ke znásilnění nedošlo v důsledku zneužití přirozené autority staršího, dospělého člověka. Dle vrchního soudu bylo i přes pozdní ustanovení zmocněnce trestní řízení vedeno velmi citlivě a stěžovatelka nebyla vystavena „významnějšímu druhotnému zraňování“.

18. Krajský soud v Ústí nad Labem – pobočka v Liberci se k věci ve stanovené lhůtě nevyjádřil. Obviněný (jemuž byla výzva k vyjádření doručena fikcí) nevyužil možnosti se jako vedlejší účastník řízení k věci vyjádřit.

III. Hodnocení Ústavního soudu

A. K rozsahu přezkumu

19. Ačkoliv stěžovatelka navrhuje zrušení rozhodnutí obecných soudů „ve výrocích týkajících se náhrady nemajetkové újmy“, z obsahu její ústavní stížnosti je zřejmé, že z rozsudku vrchního soudu napadá toliko výrok, kterým byla odkázána se zbytkem uplatněného nároku na řízení ve věcech občanskoprávních, a nikoliv výrok, kterým jí byla přiznána náhrada nemajetkové újmy ve výši 75 000 Kč. Pro úplnost Ústavní soud uvádí, že i kdyby byl tento výrok napaden, nebyly proti němu v ústavní stížnosti z obsahového hlediska vzneseny žádné námitky a ústavní stížnost by v této části byla návrhem zjevně neopodstatněným ve smyslu § 43 odst. 2 písm. a) zákona č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu, ve znění pozdějších předpisů. Dále pak stěžovatelka napadá předcházející rozsudek krajského soudu ve výroku, kterým byla s celým uplatněným nárokem odkázána na řízení ve věcech občanskoprávních. V tomto rozsahu tedy Ústavní soud přezkoumal rozhodnutí obecných soudů a zabýval se otázkou, zda nedošlo k porušení základních práv a svobod stěžovatelky.

B. Obecné principy

20. Ústavní soud ve shodě s vrchním soudem považuje za zásadní námitku stěžovatelky, která směřuje proti výši přiznané náhrady nemajetkové újmy. Proto se soustředí na tuto problematiku.

a) K odkázání poškozeného s jeho nárokem do občanskoprávního řízení

21. Ústavní soud ve svém plenárním nálezu sp. zn. Pl. ÚS 32/16 ze dne 8. 8. 2017 (N 139/86 SbNU 369; 345/2018 Sb.) vyložil, že „vývoj legislativy upravující postavení

poškozeného v trestním řízení po roce 1989 lze charakterizovat jako směřující k posílení a prohloubení jeho práv“ (bod 59) a že i k doktrinárnímu vývoji lze souhrnně uvést, že „panuje obecně pozitivní hodnocení nastíněného vývoje legislativy posilující práva poškozeného“ (bod 62). V citovaném nálezu dále uvedl, že „právní řád chrání jako primární zájem poškozeného na trestním řízení [...] vypořádání všech penězi ocenitelných nároků soukromoprávního charakteru, které poškozenému vznikly za pachatelem v důsledku spáchání trestného činu (náhrada škody, nemajetkové újmy, vydání bezdůvodného obohacení)“ (bod 52).

22. Ke změně náhledu na postavení poškozeného došlo i v souvislosti s uplatňováním adhezního nároku. Ústavní soud tak počal na adhezní řízení vztahovat právo poškozených na soudní ochranu dle čl. 36 odst. 1 Listiny [nález sp. zn. I. ÚS 3456/15 ze dne 9. 8. 2016 (N 148/82 SbNU 357), část IV.b)], připustil i možné porušení práva na rovnost v řízení dle čl. 37 odst. 3 Listiny, jestliže se trestní řízení koncentruje toliko na obviněného, zatímco poškozený je ignorován [nález sp. zn. II. ÚS 289/12 ze dne 9. 10. 2012 (N 170/67 SbNU 83), bod 36], a shledal již i porušení práva na ochranu před neoprávněným zasahováním do soukromého a rodinného života podle čl. 10 odst. 2 Listiny [nález sp. zn. I. ÚS 1587/15 ze dne 15. 12. 2015 (N 214/79 SbNU 443)]. Podle již citovaného plenárního nálezu Ústavního soudu sp. zn. Pl. ÚS 32/16 „lze tedy uzavřít, že procesní postavení poškozeného v trestním řízení není nadále redukovatelné toliko na zpravidla významný pramen důkazu a na subjekt, jemuž má v trestním řízení být usnadněno vyrovnání jeho majetkoprávních nároků vzniklých v přímé souvislosti se spácháním trestného činu vůči pachateli. Poškozený v trestním řízení realizuje, respektive realizovat může, i některá svá základní práva a svobody představující tzv. tvrdé jádro lidských práv“ (bod 67). Nastíněný vývoj „proto jednoznačně dospěl do bodu, v němž na postavení poškozeného v trestním řízení nelze nadále nazírat jakožto na doplňkové, bez něhož by se poškozený stejně ochrany všech svých právem uznaných zájmů domohl (typicky uplatněním adhezního nároku v řízení ve věcech občanskoprávních)“ (bod 67).

23. Možnost Ústavního soudu zasahovat do rozhodnutí, kterým byl poškozený odkázán se svým nárokem na řízení ve věcech občanskoprávních, je přesto omezená. Důvodem je, že většinu pochybení v adhezním řízení lze následně napravit právě v řízení občanskoprávním. Trestní soud nemůže, ani částečně, řádně uplatněný nárok poškozených zamítnout. V tomto ohledu tedy nejde o věc rozsouzenou (*res iudicata*), neboť nároku na náhradu újmy se poškozený nadále může domáhat v řízení občanskoprávním, na které je odkazován. Důvod k zásahu Ústavního soudu je nicméně dán v případech, kdy pochybení trestních soudů již nelze napravit v občanskoprávním řízení (nález sp. zn. I. ÚS 1587/15, bod 19), a dále například tehdy, je-li rozhodnutí o adhezním nároku zatíženo libovůlí či svévolí nebo je odůvodnění tohoto rozhodnutí provedeno způsobem, který porušuje substantivní základní práva účastníků – například je-li založeno na rasové diskriminaci (nález sp. zn. I. ÚS 1587/15, bod 18).

24. Dalším důvodem pro zásah Ústavního soudu jsou případy, kdy je přiznaná náhrada nemajetkové újmy ze strany trestních soudů excesivně nízká. K takové situaci bude častěji docházet v souvislosti s rozhodováním o náhradách nemajetkové újmy, byť ani v souvislosti s náhradou majetkové újmy (škody) ji nelze vyloučit. Trestním soudům bylo rozhodování o adhezních nárocích na náhradu újmy svěřeno právě proto, aby poškozený principálně mohl dosáhnout plného uspokojení těchto svých nároků již v trestním řízení a nemusel podstupovat rovněž civilní řízení. V případě, že by trestní soudy mohly na

náhradách přiznávat i excesivně nízké částky, by však smysl této právní úpravy byl popřen. I přes využití svých práv v trestním řízení by totiž poškození byli nuceni – pokud by usilovali o adekvátní výši náhrady – se přeci jen domáhat svých práv i v civilním řízení, kam by je trestní soudy s většinou nároků odkazovaly.

25. Odhlédnout nelze ani od skutečnosti, že přiznávání excesivně nízkých náhrad újmy poškozeným v trestním řízení je způsobilé vyvolat u nich pocit bezpráví a vznik druhotné újmy. V civilním řízení by poškození museli znovu prokazovat oprávněnost svého nároku, což pro ně může znamenat i opětovnou konfrontaci s nepřijemnými či traumatickými zážitky z doby, kdy se stali obětí trestního činu. Takové důsledky jsou o to více nežádoucí u zvláště zranitelných obětí (§ 2 odst. 4 zákona o obětech trestných činů).

b) Újma způsobená znásilněním a její náhrada v trestním řízení

26. Podle čl. 7 odst. 1 Listiny je zaručena „[n]edotknutelnost osoby a jejího soukromí“.

27. Garance nedotknutelnosti osoby spočívá v ochraně tělesné a duševní integrity člověka. Její základní součástí je i zdraví jednotlivce [nález sp. zn. II. ÚS 2379/08 ze dne 9. 7. 2009 (N 157/54 SbNU 33), body 10-11; nález sp. zn. III. ÚS 2253/13 ze dne 9. 1. 2014 (N 3/72 SbNU 41), body 15-16; nález sp. zn. I. ÚS 2930/13 ze dne 11. 11. (N 205/75 SbNU 297), bod 26]. Zásahem do tělesné a duševní integrity chráněné čl. 7 odst. 1 Listiny, pak je „způsobení zranění, způsobení či zhoršení choroby, a to i choroby, resp. poruchy psychické, ale i pouhé způsobení bolesti“ (nález sp. zn. II. ÚS 2379/08, bod 11).

28. Ustanovení čl. 7 odst. 1 Listiny garantuje rovněž nedotknutelnost soukromí. Soukromí jednotlivce je chráněno i dalšími ustanoveními Listiny [zejména čl. 10, 12 a 13 Listiny; viz nález sp. zn. Pl. ÚS 24/10 ze dne 22. 3. 2011 (N 52/60 SbNU 625; 94/2011 Sb.), bod 31]. Z čelního umístění čl. 7 odst. 1 Listiny v rámci její systematiky i z toho, že toto ustanovení garantuje právě „nedotknutelnost“ soukromí, vyplývá, že účelem tohoto ustanovení je poskytovat ochranu nejniternějším aspektům soukromého života jednotlivce.

29. Dojde-li k zásahu do sféry, v níž je čl. 7 odst. 1 Listiny garantována jednotlivcům nedotknutelnost jejich osoby a soukromí, a v důsledku toho i ke vzniku újmy, promítá se ochrana základního práva na nedotknutelnost osoby a jejího soukromí do nároků na náhradu újmy takto vzniklé. Jak totiž Ústavní soud vyložil v nálezu sp. zn. III. ÚS 2253/13 ze dne 9. 1. 2014 (N 3/72 SbNU 41), bod 35, „[v] náhradě jakékoli újmy, a to i újmy na zdraví, je zapotřebí vidět i jakési ‚pokračování‘ práv. Skrze uplatnění nároku na náhradu újmy ‚pokračuje‘ subjektivní právo (na zdraví) nebo právní statek či hodnota (zdraví), z jehož porušení škoda vzešla“. Jak se v citovaném nálezu uvádí, tento princip platí obecně pro náhradu újmy vzniklou porušením určitého práva, a nikoliv jen pro náhradu újmy na zdraví.

30. Při znásilnění je zpravidla porušena nedotknutelnost osoby ve smyslu zásahů do fyzické i psychické integrity jednotlivce. V každém případě pak dochází k porušování nedotknutelnosti soukromí jednotlivce, neboť donucení k pohlavnímu styku je – bez ohledu na formu styku – zásahem do jednoho z nejniternějších aspektů soukromého života jednotlivce. V náhradě újmy způsobené při znásilnění je proto třeba spatřovat pokračování práva na nedotknutelnost osoby a jejího soukromí dle čl. 7 odst. 1 Listiny.

Tato ústavní garance dopadá i na rozhodování o náhradě této újmy, a vztahuje se tedy i na rozhodování o náhradě nemajetkové újmy způsobené znásilněním, jíž se poškozený domáhá v adhezním řízení. Přiznání excesivně nízké náhrady újmy a odkázání poškozeného se zbytkem jeho nároku do občanskoprávního řízení zejména v případě zvláště zranitelné oběti proto představuje porušení čl. 7 odst. 1 Listiny.

c) Újma způsobená znásilněním osobě se zdravotním znevýhodněním

31. Skutečnost, že náhrada újmy způsobené znásilněním představuje pokračování ústavně zaručeného práva na nedotknutelnost osoby a jejího soukromí, má význam i pro úvahy o rozsahu vzniklé újmy a výši její náhrady u osob, které si pro své zdravotní znevýhodnění nemusí plně uvědomovat či chápat povahu znásilnění a podstatu zásahu do svých práv.

32. Ústavní soud již ve své judikatuře v obdobném kontextu vyložil, že dětem není možné přiznávat nižší náhrady nemajetkové újmy v případech, kdy pro svůj věk ještě nejsou schopny zcela chápat zásahy do svých práv [viz nález sp. zn. II. ÚS 19/16 ze dne 1. 8. 2016, body 33–34, týkající se náhrady nemajetkové újmy čtyřletému dítěti v souvislosti s nepřiměřenou délkou řízení; nález sp. zn. I. ÚS 1737/16 ze dne 12. 7. 2017 (N 124/86 SbNU 109), bod 74, týkající se náhrady nemajetkové újmy novorozenému dítěti odebranému matce]. Tato rozhodnutí odrážejí obecnější princip, že zranitelnost jednotlivce spočívající v nemožnosti plně chápat zásahy do svých práv nemůže být s ohledem na rovnost lidí v důstojnosti i v právech (čl. 1 Listiny) důvodem pro to, aby práva daného jednotlivce požívala menší ochrany. Snížení náhrad újmy pro osoby, které nejsou schopny plně chápat zásahy do svých práv, by totiž v konečném důsledku vyjadřovalo, že práva těchto osob mají nižší hodnotu a že jejich ochrana má menší význam – a tedy že tyto osoby si ve svých právech nejsou rovny (v rozporu s čl. 1 Listiny) s jinými jednotlivci.

33. Dojde-li zásahem do nedotknutelnosti osoby a jejího soukromí (čl. 7 odst. 1 Listiny) ke vzniku újmy, nelze snížit náhradu této újmy jen z důvodu, že poškozený jednatel není schopen z důvodů svého postižení plně chápat zásah do svého základního práva.

C. Aplikace na projednávanou věc

34. V posuzované věci přiznal vrchní soud stěžovatelce za nemajetkovou újmu, která jí vznikla při znásilnění, k němuž docházelo během dvou měsíců opakovaným vynuceným análním a orálním pohlavním stykem a masturbací, částku 75 000 Kč. Se zbytkem jejího nároku, tedy ohledně 425 000 Kč, ji odkázal na občanskoprávní řízení. Vrchní soud se poměrně podrobně zabýval stěžovatelčím nárokem na náhradu újmy, včetně určení výše této náhrady. Posuzovaná věc je však specifická tím, že stěžovatelka je zvláště zranitelnou obětí a že ke vzniku újmy u stěžovatelky došlo v návaznosti na rozhodnutí veřejné moci, jímž byla stěžovatelka proti vůli své matky hospitalizována (bod 2 výše). S ohledem na tyto okolnosti bylo zapotřebí vyvinout pro účely posouzení stěžovatelkou uplatněného nároku na náhradu újmy o to větší úsilí, aby stěžovatelka nebyla nucena se případně opětovně domáhat svých práv v civilním řízení. Nemuselo přitom nutně dojít k podrobnějšímu či dalšímu znaleckému zkoumání či jinému doplnění dokazování, byť ani potřebnost těchto úkonů nelze vyloučit, ale především

k důkladnějšímu právnímu posouzení uplatněného nároku, a to ve světle ústavních principů i relevantní judikatury v obdobných věcech.

35. Náhrada újmy způsobené zásahem do nedotknutelnosti osoby a jejího soukromí dle čl. 7 odst. 1 Listiny musí v první řadě odrážet význam tohoto základního práva. To platí tím spíše v případě tak závažných zásahů, jako je znásilnění, nadto opakované, a z tohoto pohledu se částka 75 000 Kč jeví jako nepřiměřeně nízká.

36. Přiznaná částka svou výší typově neodpovídá ani částkám, které v obdobných případech pokládá za přiměřené Nejvyšší soud. V usnesení Nejvyššího soudu sp. zn. 4 Tdo 482/2016 ze dne 12. 5. 2016, které se týká znásilnění nezletilé, na niž byla opakovaně vynucena soulož, orální, anální a jiné formy pohlavního styku, byla pokládána za přiměřenou náhrada nemajetkové újmy ve výši 300 000 Kč. Přitom u poškozené nezletilé dle znaleckých posudků s největší pravděpodobností neměly vzniknout trvalé následky a obecné soudy v této souvislosti přihlíděly toliko k možným negativním důsledkům na její zdárný vývoj. V usnesení sp. zn. 7 Tdo 100/2020 ze dne 12. 2. 2020 pak v souvislosti se znásilněním a pohlavním zneužitím nezletilé (spolu s přečinem podání alkoholu dítěti), kdy rovněž došlo k opakovaným vynuceným souložím, análnímu pohlavnímu styku a dalším formám pohlavního styku, byla za přiměřenou označena náhrada nemajetkové újmy ve výši 400 000 Kč. Negativní následky na psychice poškozené nezletilé přitom dle obecných soudů „nebyly v daném případě nijak mimořádně těžké“. Ačkoliv případ stěžovatelky vykazuje celou řadu specifik, pokládá Ústavní soud za podstatné, že výše náhrad v uvedených případech řádově odpovídala částce 500 000 Kč požadované stěžovatelkou, ale nikoliv náhradě 75 000 Kč, která byla stěžovatelce přiznána, a která se tak i v tomto světle jeví jako excesivně nízká.

37. Argumentaci vrchního soudu opírající se o rozsudek Nejvyššího soudu sp. zn. 6 Tdo 347/2014 ze dne 30. 7. 2014 nepokládá Ústavní soud za případnou. V dané věci bylo nezletilé na náhradě nemajetkové újmy za znásilnění přiznáno ve srovnání s rozsudky citovanými v předchozím bodě pouze částka 100 000 Kč, nicméně tím bylo zcela vyhověno jí uplatněnému nároku – nezletilá se vyšší částky nedomáhala a nemohla by jí tedy ani být přiznána. Aniž by chtěl Ústavní soud jakkoliv zlehčovat újmu nezletilé v daném případě, z citovaného rozhodnutí vyplývá, že ke znásilnění nezletilé došlo ze strany obviněného dvakrát a nestalo se tak souloží, análním ani orálním pohlavním stykem. Ani z hlediska počtu a způsobu provedení zásahů do práv stěžovatelky tudíž odkazovaný případ nelze označit za srovnatelný.

38. Rozhodnutí vrchního soudu nadto zahrnuje i úvahu, že v případě stěžovatelky jde o „velmi specifického poškozeného“. Vrchní soud ve svém vyjádření k ústavní stížnosti vyložil, že nelze na „hodnoty a vnímání“ stěžovatelky „nahlížet měřítkem běžného dospívajícího či dospělého jedince“ a že stěžovatelka i relativně běžné záležitosti (nemocniční stravu či procházení elektronicky řízenými dveřmi) může s ohledem na svůj stav vnímat jako větší důvod k odporu než jednání obviněného. Ústavní soud nepovažuje za nutné hodnotit, nakolik stěžovatelka – zejména s ohledem na Aspergerův syndrom – je či není schopna plně chápat zásahy do svých práv, k nimž při jejím opakovaném znásilnění došlo. V každém případě však tato skutečnost sama o sobě nesmí vést k tomu, že jí bude přiznána nižší náhrada nemajetkové újmy.

39. Vrchní soud tedy porušil základní právo stěžovatelky na nedotknutelnost osoby a jejího soukromí dle čl. 7 odst. 1 Listiny tím, že jí přiznal excesivně nízkou náhradu nemajetkové újmy, která jí byla způsobena znásilněním, a se zbytkem nároku ji odkázal do občanskoprávního řízení.

40. Ústavní soud s ohledem na tento závěr již nepovažuje za nutné se zabývat dalšími námitkami stěžovatelky. Předčasné by pak bylo se jakkoliv vyjadřovat k tomu, zda a případně jakým způsobem by se měly majetkové poměry obviněného promítnout do náhrady nemajetkové újmy. V prvé řadě je totiž třeba řádně vyčíslit výši náhrady nemajetkové újmy pro stěžovatelku, a teprve poté se lze eventuálně – po řádném zjištění majetkových poměrů obviněného – zabývat tím, zda může být namíste takto určenou výši náhrady snížit.

41. Závěrem Ústavní soud konstatuje, že umístění stěžovatelky na chlapecké oddělení společně s hochy, u nichž bylo zaznamenáno sexuálně nežádoucí chování (bod 9 výše), pokládá obdobně jako vrchní soud za nepochopitelné.

42. V části směřující proti výroku rozsudku krajského soudu, kterým byla stěžovatelka odkázána s celým nárokem na občanskoprávní řízení, Ústavní soud vyhodnotil ústavní stížnost jako návrh nepřijatelný. K ochraně práv stěžovatelky totiž postačuje zrušení příslušného výroku v rozhodnutí vrchního soudu [srov. obdobně např. nálezy sp. zn. II. ÚS 1795/16 ze dne 16. 5. 2017 (N 77/85 SbNU 331), bod 23].

43. V dalším řízení je na vrchním soudu, aby zhodnotil, zda mu dosud nashromážděné podklady v trestním řízení umožňují znovu a řádně rozhodnout o zbytku uplatněného nároku stěžovatelky.

D. Závěr

44. Ústavní soud z výše uvedených důvodů podle § 82 odst. 2 písm. a) zákona o Ústavním soudu vyhověl ústavní stížnosti v části směřující proti výroku rozsudku vrchního soudu, kterým byla stěžovatelka se zbytkem nároku odkázána na řízení ve věcech občanskoprávních a v tomto rozsahu tento rozsudek zrušil podle § 82 odst. 3 písm. a) tohoto zákona. Ve zbytku Ústavní soud odmítl ústavní stížnost jako návrh nepřijatelný dle § 43 odst. 1 písm. e) tohoto zákona.

Poučení: Proti rozhodnutí Ústavního soudu se nelze odvolat.

V Brně dne 3. srpna 2021

Ludvík David
předseda senátu